МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії та етнології України

Борисенківські читання

Збірник тез ІІІ Всеукраїнської наукової конференції
м. Київ, 21 листопада 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
Факультет психології та історії
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Факультет історії, права та публічного управління
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права та міжнародних відносин

ЗБІРНИК ТЕЗ

ІІІ Всеукраїнської наукової конференції

«БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»

21 листопада 2025 року

м. Київ

Київ – 2025

УДК 94(477+100)+37.016:94]:005.745
Б82

«Борисенківські читання»: Збірник тез ІІІ Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 21 листопада 2025 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 275 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Борисенківські читання». Тематика конференції охоплює дослідження з актуальних проблем історії України та етнології, всесвітньої історії та міжнародних відносин, а також методики та методології історії.

Збірник призначений для широкого кола науковців, студентів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться історією.

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 18 грудня 2025 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Тетяна МЕЛЕЩЕНКО – кандидатка історичних наук, професорка
Світлана ВІЗЕР – кандидатка історичних наук, доцентка
Ірина ТЕЛЕГУЗ – кандидатка історичних наук, доцентка
Ольга ПЕРЕПЕЛЮК – докторка філософії (Історія та археологія), доцентка
Тамара БАККА – кандидатка педагогічних наук, доцентка

Упорядники:
Світлана ВІЗЕР – кандидатка історичних наук, доцентка
Ірина ТЕЛЕГУЗ – кандидатка історичних наук, доцентка

Технічне оформлення:
Світлана ПОХИЛЬ

Рецензенти:
Михайло ЖУРБА – доктор історичних наук, професор
Олексій САВЧЕНКО – кандидат історичних наук

Тези подано в авторській редакції, автори матеріалів несуть відповідальність за подану інформацію, достовірність наведених фактів та посилань у текстах. Точки зору авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

ISBN 978-966-931-345-4

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025

4. Рогоза О. Накази та розпорядження військового міністра Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Київ, 1918. 54 с.

5. Ярославець О. Кадетські корпуси в Україні доби революції 1917–1921 рр. Харків, 2019. 212 с.

МОШНОГОРСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА АРТІЛЬ ЯК ЖЕРТВА СОЦІАЛЬНО-КЛАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ СРР 1920-Х РОКІВ

Бакуменко Олександр,
кандидат історичних наук, доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ

Анотація. На прикладі Мошногорської сільськогосподарської трудової артілі показано факти соціально-класової дискримінації в УСРР при створенні колгоспів у період НЕПу. Настоятель Мошногірського Свято-Вознесенського монастиря отець Досифей (Старов) допоміг місцевим селянам створити колгосп у формі артілі, із-за чого представник губернської комісії незаможних селян визнав артіль фіктивною.

Ключові слова: Українська СРР, Мошногірський Свято-Вознесенський монастир, святий Авакум (Димитрій Старов, у чернецтві Досифей, у схимі Авакум), соціально-класова дискримінація, НЕП, колгоспи, артілі.

Про колгоспи в Україні розповідає велика кількість статей, брошур, монографій, дисертацій вітчизняних істориків як радянських, так і сучасних. У відверто комуністично заідеологізованих публікаціях радянського періоду поряд з явною апологетикою політики партії більшовиків міститься чимало цікавих і науково достовірних фактів, хоча ряд фактів замовчувався (було категорично заборонено писати про голодомор 1932–1933 рр.). Після 1991 р. опубліковано багато досліджень українських істориків, які спростовують компартійні радянські історичні політичні міфи, переосмислюють відомі та відкривають нові факти [1, 2, 3, 4]. Одними з провідних сучасних дослідників історії України 1920–1930-х рр., у т.ч. колгоспів і колективізації сільського господарства, є доктори історичних наук, професори Кульчицький Станіслав Владиславович і Марочко Василь Іванович [1, 3, 4].

Марочко В.І. пише що, першою формою с.-г. кооперації були хліборобські артілі, засновані в 1890-х рр. Вітчизняним організатором кооперативного руху був Левитський Микола Васильович (1859–1936). До 1917 на кооперативних засадах діяли молочарські артілі, млини, сироварні, збутові товариства. Їх налічувалося тоді понад 15 видів, а вся с.-г. к. в Україні

становила 1/5 загальноросійського терену. Артілі с.-г. почали масово виникати в Україні наприкінці 1917 – поч. 1918 та особливо упродовж 1920-х рр. [3]. Термін «колективізація сільського господарства» набув офіційного вжитку після його оприлюднення влітку 1919 в листі наркома земельних справ УСРР В.Мещерякова до губернських земельних відділів, а от сама ідея масового створення колгоспів вперше була зафіксована в Декреті про землю 1917, ухваленому Другим Всеросійським з'їздом рад 1917. Планове здійснення колективізації окремих галузей сільського господарства та виробничих процесів у межах селища, волості та району накреслив 5-й Всеукраїнський з'їзд рад (25 лют. – 4 берез. 1921). До осені 1926 основними формами колективізації були сільськогосподарські артілі та комуни, а в наступні роки – товариства спільного обробітку землі (ТСОЗи) [4].

19.05.1920 Наркомзем УСРР затвердив Нормальний статут трудових землеробських артілей [5, с. 56-67]. Членами колгоспів могли бути всі громадяни незалежно від статі, релігії, національності та професії, які досягли 18-річного віку та не позбавлені виборчих прав у ради відповідно до статті 65 Конституції (Основного закону) УСРР. Членами колгоспів не мали права бути: а) особи, які використовували найману працю з метою отримання прибутку; б) особи, які жили на нетрудовий доход (проценти з капіталу, доходи з підприємств, надходжень з майна тощо); в) приватні торгівці, торгові та комерційні посередники; г) ченці та духовні служителі церкви та релігійних культів; д) колишні службовці й агенти поліції, особливого корпусу жандармів та різних відділень, а також члени дому, що раніше царював у Росії; є) особи, визнані в установленому порядку психічнохворими, та рівно особи що знаходилися під опікою; ж) особи, засуджені за корисні та ганебні злочини на термін, встановлений законом або судовим вироком. 28.05.1920 Наркомзем УСРР видав Положення про реєстрацію сільськогосподарських виробничих колективів. «Кожен сільськогосподарський колектив: кооператив, комуна, артіль, а також товариство зі громадського обробітку землі зобов’язаний зареєструватися в губернському земельному відділі …» [5, с. 67].

Архівні документи свідчать, що в 1921–1927 рр. колгоспи в УСРР були добровільними кооперативами селян для спільного виробництва сільськогосподарських продуктів. Було чимало випадків коли заможні селяни вступали в колгоспи і навіть організовували їх створювання. Але для реєстрації колгоспу необхідно було мати довідку про соціальний склад його членів від місцевого комітету незаможних селян (КНС, комнезами, діяли в УСРР у 1920–1933 рр.). Саме КНС були основним знаряддям диктатури проти заможних селян, на яких навішувався соціально-класовий ярлик «куркулі». Деякі священники та монастирі також намагалися створювати колгоспи.

26.08.1921 на терені Мошногірського Свято-Вознесенського монастиря була зареєстрована Вознесенська релігійна громада та її статут. 27.03.1922 відбулися загальні збори селян мешканців монастиря, де було прийнято рішення про створення сільськогосподарської трудової артілі. Ченці на чолі з настоятелем монастиря отцем Досифеєм були присутні на зборах без права голосу, оскільки в УСРР ченці не мали права бути членами артілі. Головував на зборах Іван Синчера, а секретарем зборів був послушник Максим Коваленко. На цих зборах було обрано раду артілі в складі 3 членів і 2 кандидатів. Головою артілі обрали Івана Синчеру, товаришем (помічником) голови – Михайла Бабинця, казначеєм (скарбником) – Антона Юдицького. На посаду секретаря артілі запросили настоятеля монастиря отця Досифея, як вільнонайманого працівника. Іван Васильович Синчера, віком 37 років, австрійський підданий, військовополонений з 1916 року, несудимий, малограмотний, неодружений. Михайло Бабинець, віком 36 років, австрійський підданий, військовополонений з 1917 року несудимий, малограмотний, неодружений. Отець Досифей свідчив: «Усіма справами артілі управляла президія артілі в особі Синчери, Бабинця та Юдицького, я їм указував, що робити, як більш знаючий у цьому питанні. Договір на оренду землі та саду з повітовим земвідділом укладав уповноважений артіллю Кобзар (священник). Печатка артілі зберігалася в мене, так як Синчера весь час знаходився на польових роботах, де її можуть забрати бандити» [6]. 15.08.1922 член Кременчуцької губернської комісії незаможних селян Стеблина Дмитро Лаврентійович, уповноважений Кременчуцького губземвідділу по обстеженню колгоспів на території Черкаського повіту, отримав від голови волосного комнезама Островного усну заяву про неправильні дії Мошногорської сільськогосподарської трудової артілі, провів її перевірку, взяв свідчення з Синчери, отця Досифея, Бабинця, послушників монастиря та членів артілі Луки Голуба та Тимофія Вишемірського. Провівши дізнання Стеблина склав протокол, який представив на розгляд до Кременчуцького губземвідділу, копії Черкаському повітовому земвідділу, Черкаському повітовому виконкому та Кременчуцькій губернській комісії незаможних селян для віддання під суд членів ради Мошногорської артілі. «Артіль організовувалась лише для того, щоб у монастиря не відбиралась би земля, як видно з показів фіктивного правління артелі. Підписали: член губкомнезама Стеблина. Присутній член Черкаської повітової комісії незаможних селян Косьмина» [6]. Артіль ліквідували. Обитель було закрито владою наприкінці 1923 або на початку 1924 р. Згодом рішенням секретаріату ВУЦВК від 21.11.1929 Мошногірський монастир було остаточно ліквідовано. Це був останній на той час чинний монастир на Черкащині.

Отець Досифей був останнім настоятелем Мошногірського Свято-Вознесенського монастиря. Димитрій Старов (у чернецтві Досифей) народився 25 жовтня (7 листопада) 1877 року в селі Вергуни, Київської губернії (тепер Черкаської області). У 1937–1947 роках перебував в ув'язненні в таборах. Після звільнення оселився в Черкасах. Окормляв місцеве духовенство та безліч священнослужителів і мирян, які приїжджали до нього із різних місць. У 1947 чи 1948 р. під час спроби чергового арешту був паралізований у присутності представників каральних органів. Його залишили на волі. Тяжко хворий архімандрит Досифей прийняв велику схиму з ім'ям Авакум. Схиархімандрит Авакум спочив 21 липня 1964 року. За свідченням людей, які його знали, він був великим старцем. У листопаді 2005 року преподобний Авакум, сповідник Черкаський, був канонізований як місцевошанований святий Черкаської єпархії.

Список джерел та літератури

1. Кульчицький С. Колгоспи. *Енциклопедія історії України*: Т. 4: Ка-Ком. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2007. 528 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kolgospy

2. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. НАН України; Інститут історії України / В.А. Смолій (відп. ред.). Київ, 2006. Т. 2. 653 с.

3. Марочко В. Артіль сільськогосподарська в УСРР [Електронний ресурс*]. Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2003. 688 с.: іл..
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Artilsilsko_hospodarska

4. Марочко В. Колективізація сільського господарства в УСРР / УРСР [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*: Т. 4: Ка-Ком. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2007. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kolektyvizaciya

5. Історія колективізації сільського господарства Української РСР (1917–1937). Збірник документів і матеріалів у трьох томах. Том І. Колгоспне будівництво на Україні (1917–1927 рр.). Упорядники: І. Ганжа, Г. Карташова, А. Міщенко, А. Сергєєва, Є. Шаталіна, І. Шерман. Київ, 1962. 852 с.

6. ЦДАВО України. Ф. 257. Оп.1. Спр. 87. Арк. 15.